

PROUST'UN ROMANINDA SANAT ESERLERİNİN YERİ

Doç. Dr. Muharrem ŞEN*

A la Recherche du Temps perdu'de sanatlar ve sanatçıların özel bir yeri vardır.² Marcel Proust asıl mutluluğu, gerçeğin ve ölümsüzlüğün simgesi olarak gördüğü sanatta bulur, onu kutsallaştırır, her şeyin üstünde tutar. Proust için sanat, hayatın kendisinden «daha gerçek, daha canlıdır»;³ her sanatçının orijinal olması kaydıyla, değişik görüşler ortaya atması mutlu bir olaydır. Ona göre «...dünya (...) bir defa değil, her orijinal sanatçının ortaya çıkışıyla yeniden yaratılmıştır».⁴ Proust'da çoğul bakış açısı, bir başka deyişle bakış açısının alabildiğine çoğaltılması önemli bir yer tutar. Mutlak gerçek diye bir şey yoktur; gerçek, kişiye, zamana ve yere göre değişmektedir. Sanatçının görevi gerçeği mutlak olarak değil, değişken olarak görmesidir. Bu nedenledir ki, romanının sonunda söyledikleri başındakilerin tam tersidir, her şey devamlı değişkenlik, dengesizlik içindedir. Bu nedenledir ki, Marcel ile Elstir, Balbec'deki kiliseyi aynı gözle görmemektedirler, bu nedenledir ki **A la Recherche du Temps perdu**'nün anlatıcısı, Balbec'de, bir gün önceki denizi ikinci gün bambaşka bir deniz olarak görmüştür. Ona göre sanatçının eserine her an ekleyebileceği bir şey vardır, hiç bir şey tam değildir, tam olamaz. 19. ncü yüzyıldaki bazı eserlerin büyüklüğünün de bitmemiş, tamamlanmamış olmaların-

(*) S. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1) **Kaybolmuş Zaman Peşinde.**

2) Bk. Muharrem ŞEN, «Proust et les arts», **A la Recherche du Temps perdu vu par la critique française (1950 - 1960)**, Doktora tezi, Paris Üniversitesi-Sorbonne, Paris IV, 1975, s. 125 - 139.

3) Juliette Monnin - Hornung, **Proust et la Peinture**, Genève, Droz, 1951, Introduction.

4) **Le Côté de Guermantes**, Pléiade, II, s. 327.

dan ileri geldiğini iddia eder.⁵ Bu nedenle başlangıçta üç cilt olan romanını, devamlı eklemelerle genişlettikçe genişletmiştir.

A la Recherche du Temps perdu'de sanat eserlerinin önemli bir yer tutmalarının nedenleri, bir yanda Proust'un onlarda kendisine bir destek aramasında, diğer yandan da sanatların birbirleriyle olan yakın ilişkilerini göstermek istemesidir. Fakat en önemli nedeni, Proust'un çoğul bakış açısında aramak gerekir. Gerçeğe yalnız bir tek sanatçının gözüyle değil, diğer sanatçıların gözüyle de bakmış, böylece tüm sanatçıları yüceltmek istemiştir. Ona göre yeni şeyler bulmak için, «yeni manzaralara» koşmak gerekmez, evreni «bir başka gözle, yüz başka gözle görmek» yeterlidir. Bunu da «bir Elstir ile, bir Vinteuil ile yapılabilir, yıldızlardan yıldızlara ulaşabiliriz».⁶

A la Recherche du Temps perdu'de yer alan sanatlar arasında en önemli yeri edebiyat, müzik ve resim alır. Mimari ve arkeoloji gibi sanat dallarının da Proust'un romanında önemli bir yeri olduğunu söylemek gerekir.

Proust'un romanında sanatçı kişilerle, sanatçı olmayan kişiler arasında bir zıtlık vardır. Sanatçının yeri daha önemlidir. Ne olursa olsun sanatçılar, diğer kişilerin tersine yükselmekte, yücelmektedirler. Hayatlarındaki utanç verici yönler bile bu sanatçıların yükselmelerini engellemeyecektir. Oysa romanın diğer kişileri devamlı düşüş içindedirler. Bu, **A la Recherche du Temps perdu**'de kayda değer bir olaydır.⁷

Proust'un romanında üç büyük sanatçı vardır: Bergotte, Vinteuil ve Elstir. Bunlardan Bergotte edebiyatı, Vinteuil müziği, Elstir ise resmi temsil ederler.

İlk bakışta edebiyatın temsilcisi Bergotte'un yeri Vinteuil ve Elstir'in-kine oranla ikinci sırada gibi görünür. Ancak Bergotte'un romandaki yeri geneldir, bütün **A la Recherche du Temps perdu**'nün, Proust'un temsilcisidir o. Romanın anlatıcısı Marcel gibi perde arkasında kalması biraz da bu yüzdendir.

A la Recherche du Temps perdu'de sanatlar arasında en önemli yeri müzik ve resim alır. Müzik ve resim kadar önemli yer tutmamakla beraber, mimarinin de yerini unutmamak gerekir.

5) **La Prisonnière**, Pléiade, III, s. 160.

6) **Aynı eser**, s. 258.

7) Bk. Georges Piroué, **Comment lire Proust ?**, Petite Bibliothèque Payot, 1971, s. 39.

Bu sanatlardan en önemlisi müziktir.⁸ **A la Recherche du Temps perdu'**nün yapısının müzikal olduğu, Proust'un bu konuda Wagner'den esinlendiği haklı olarak söylenir durur.⁹ Soyut ve somutu, mutlak olanı ve mutlak olmayanı aynı anda ihtiva etmesi, Proust'u müziğe yaklaştırmıştır. Beethoven, Wagner, Schuman ve Chopin sevdiği müzisyenler arasındadır. Ancak bunlara Frank, Faure ve Debussy'yi de eklemek gerekir. Özellikle Wagner, Proust'u en fazla etkileyen müzisyendir. Proust'un Wagner'de beğendiği en önemli unsurlar, leitmotif, stilinin karmaşıklığı ve eserinin bütün bölümleri arasındaki ilişki yani eserinin bütünlüğüdür. Gerçekten de bu teknik özellikler Proust'un eserinde de vardır. Bu nedenle bir çok eleştirmen **A la Recherche du Temps perdu'**nün yapısının Wagner'in eserlerinin yapısı ile aynı olduğunu ileri sürmektedirler. Bu tür görüşlere bazı eleştirmenlerin karşı çıktığını görüyoruz. Karşı çıkışlarında haksız da değildir. Proust'un romanının yapısında, müziğin yapısında olduğu gibi, bir akıcılık, değişkenlik, dinamizm, ölçü, ritm bulunabilir; Wagner'in eserlerinde olduğu gibi Proust'un eserlerinde de leitmotifler bulunabilir ve bunlardan dolayı da Proust Wagner'e yaklaştırılabilir;¹⁰ bir operanın veya bir operetin giriş bölümünde bütün motiflerin bir arada sunulması gibi, Proust **Du Côté de chez Swann'**¹¹in ilk sayfalarında bize bütün konuları sunabilir ve bu da gerçekten bir operetin giriş bölümüne benzeyebilir,¹² ancak kesinlikle Wagner'in eserlerinin yapısı ile tıpatıp aynı olduğunu ileri sürmemelidir. İkisi de sanat eseridir ama, yönleri, amaçları gene de birbirinden farklıdır: biri romandır, diğeri müzik. Proust'un romanının yapısının özünü Wagner'in eserlerinin yapısında aramak, benzerliği aynılığa kadar götürmek, bir başka deyimle bu konuda aşırılığa kaçmak yanlış olacaktır.¹³

Resmin de **A la Recherche du Temps perdu'**de önemli bir yeri vardır. Proust'u bu konuda etkileyenlerin kim olduğu ile ilgili olarak değişik görüşler ileri sürülmektedir. Jean Autret'ye göre Proust, Odette'in ressam Elstir tarafından yapılan tablosu için İngiliz sanat eleştirmeni Ruskin'in Zipporah, Fortitude ve Judih tasvirlerinden ve Library Editions'un yayın-

8) Ek. Benoist - Méchin, **Retour à Marcel Proust**, P. Amiot, 1957, s. 40 - 41.

9) Pierre Costil, «La construction musicale de La Recherche du Temps perdu», **Bulletin de la Société des Amis de Marcel Proust**, I, 1958, II-1959.

10) Georges Cattau, «L'oeuvre de Proust», **Critique**, mars 1958, s. 202.

11) **Swann'ların semtinden**.

12) Léon Guichard, **Introduction à la lecture de Proust**, Nizet, 1969, s.38.

13) Jean - Yves Tadié, **Lectures de Proust**, A. Colin, 1971, s. 196.

ladığı levhalardan yararlandıysa da, bu tablo için kullanılan kaynakları kesin olarak ortaya çıkarmak imkansızdır.¹⁴

Suzanne Bernard bu konuda Proust'u Rimbaud ve empresyonistlere yaklaştırmaktadır. Ona göre Rimbaud'nun **Marine**'i ile Elstir'in Odette tablosu arasında büyük bir benzerlik vardır.¹⁵ Bir başka eleştirmen, Juliette Monnin-Hornung da, Jean Autret gibi Proust'un resim konusunda Ruskin'den etkinliğini, ancak bu etkinin çok sınırlı olduğunu ileri sürmekte, Proust'un daha çok, Ruskin'in **Saint Mark's Rest**'de taklitçi olmamak konusunda söylediği şu sözleri uygulamış olduğunu iddia etmektedir: «...benim öğrencilerimden hiç biri asla Ruskin'i olmamalıdır. Benim değil kendi öz duygularının peşinde gitmelidirler».¹⁶ Ona göre Proust, Turner, Renoir, Degas, Helleu, Monet, Manet, G. Moreau, Whisler ve Breughel gibi değişik görüşte bir çok ressamdan etkilenmiştir. J.-L. Larcher gibi bir Proust'çu da bu görüşe alkış tutmuştur.¹⁷ Elstir'de şu veya bu ressamı aramak değil, bu ressamın **A la Recherche du Temps perdu**'deki yeri önemlidir. Zaten gördüğümüz gibi Proust'un, romanındaki kişiler için hangi kaynaklardan yararlandığı kesin bir şekilde bilinmemektedir.

Elstir'in resim tekniği gerçekten çok ilginçtir ve Proust'un roman tekniği ile oldukça benzeşmektedir. Zaten Elstir'in tekniği ile kendi tekniğinin ne olduğunu açıklamakta ve aynı zamanda da olaylara bir ressamın bakış açısını eklemekte ve yine aynı zamanda sanatlar arasındaki bütünlüğü vurgulamaktadır. Odette'in portresinin Odette'in kendisinden farklı olması Proust'un bakış açısının simgesidir. Bu tablo Odette'e benzememektedir. Çünkü Elstir onu öyle görmüştür. * **A la Recherche du Temps perdu**'nün anlatıcısı Marcel, Elstir'in atölyesini ziyaret ettiğinde, bu atölyeyi «dünyayı yeniden yaratmaya özgü bir atölye» olarak görür ve bize Elstir'in tablolarını uzun uzun yorumlayarak anlatır. Şüphesiz bu kendi görüşünün yorumudur. Elstir'in tablolarında kara, deniz ve gökyüzü arasındaki sınır kalkmış bir bütün oluşturmuştur. Aynı şey Balbec'de Marcel'in başına gelmemiş midir? Deniz kenarındaki odasında Saint-Loup'yu beklerken penceresinden baktığında, güneş ışınlarının bir oyunu yüzünden uzaktaki ma-

14) Jean Autret, **Influence de Ruskin sur la vie, les idées et l'oeuvre de Marcel Proust**, Droz à Genève et Giard à Lille, 1955, s. 125.

15) Suzanne Bernard, «Rimbaud, Proust et les impressionnistes», **Revue des Sciences humaines**, mars-avril 1955, s. 34.

16) J. Monnin - Hornung, **Proust et la Peinture**, Droz et Giard, 1951, s. 34.

17) Bk. «Le compte rendu de l'Oeuvre de Monin - Hornung», **Bulletin de la Société des Amis de Marcel Proust**, 1953, s. 113.

viliğin denize mi, yoksa gökyüzüne mi ait olduğunu anlayamamıştır. Elstir'in Carquethuit rıhtımını gösteren tablosunda da aynı şeyler vardır; rıhtımın evlerin arkasında kalmasıyla deniz ve şehir birleşmiş, gemiler bu tabloda şehrin ortasında yüzer gibi olmuştur. Elstir tablolarında göstermek istediklerini bilindiği şekilde değil, gördüğü şekilde yapmıştır.¹⁸ Bu ressamda her şey, bakışlarından çıkmıştır.¹⁹

Proust'un romanında önemli yeri olan bir başka sanat dalı da mimaridir. Yalnız eleştirmenler değil, Proust'un kendisi de romanını bir katedrale benzetmiştir.²⁰ Proust'un eserinde yalnızca mimari yapıların, özellikle kliselerin, tasviri yoktur; romanının yapısında müzik ve resim tekniği olduğu kadar mimari tekniği de vardır. Hatta bir ara Proust romanının bölümlerine Porche (sundurma), Vitraux (vitray) ve Abside (absid) başlıklarını vermek bile istemiştir.²¹

Sonuç olarak, görüldüğü gibi **A la Recherche du Temps perdu**'de bir çok sanat türü bir araya gelmiş, bir yandan görüş açılarının çoğalmasında katkıda bulunmuşlar, bir yandan Proust'un uyguladığı tekniğin destekçileri olmuşlar, diğer yandan da Elstir'in tablolarında denizin, şehrin, gökyüzünün birleşip bir bütün oluşturduğu gibi, **A la Recherche du Temps perdu** diğer sanatlarla birleşerek bir bütün oluşturmuştur.

18) **A l'Ombre des Jeunes filles en fleurs**, Pleiade, II, s. 834 - 840.

19) **Le Côté de Guermantes**, Pléiade, II, s. 421.

20) Jean Autret, a.g.e. s. 138 - 157; André Ferré, **Géographie de Marcel Proust**, Sagittaire, 1940.

21) Bk. Gerges Cattau, «L'Oeuvre de Proust», **Critique**, mars 1958, s. 198.